

PRÁCA NA CESTE – básnická zbierka Jána Štrassera (1946), vydaná 1989. Autor zbierky, v šesťdesiatych rokoch príslušník najmladšej básnickej a literárnokritickej generácie, v nasledujúcom desaťročí vonkajším mocenským tlakom prinútený prejsť z oblasti pôvodnej poézie k tvorbe iného druhu (texty populárnej a angažovanej piesne, muzikál, preklad), bol ako zástupca šéfredaktora Slovenských pohľadov (od roku 1988) jedným z aktérov regenerácie literárneho života v druhej polovici osemdesiatych rokov. V tomto mesačníku publikoval aj niekoľko básní, ktoré sa stali súčasťou jeho piatej zbierky Práca na ceste.

Jej východisko tvorí repertoár všedných, pre svoj čas príznakových životných situácií a skutočností, vyjadrených civilnou, nepateticky vecnou a pritom osobnou, vo vzťahu k tradičnému básnictvu apoetickou dikciou. Preľnutím privátnej každodennosti s aktuálnym spoločenským kontextom sa niektoré básne tejto zbierky zapájajú do širšieho prúdu kritickej reflexie, ktorá v závere osemdesiatych rokov citlivo akcentovala ekológiu doby a prostredia.

Antilyrická robustnosť titulu zbierky evokuje hrubú, ordinárnu aktivitu, aká je v príkrom protiklade k „inšpirovanej“ predstave básnictva. Za týmto akoby dominujúcim významom sa ukrývajú ďalšie: spojenie „na ceste sa pracuje“ vyjadruje stav provizória za plnej prevádzky, stav, ktorý lapidárne pomenúval niečo podstatné z dobového životného pocitu; druhá časť názvu „na ceste“ môže byť zároveň diskretnou ozvenou kerouakovského „on the road“, kultúrnou ozvenou bítnictva a oneskoreným pozdravom liberálnejším a predovšetkým mladším šesťdesiatym rokom – práve v tom čase našlo bítnictvo ako stav vedomia a životný štýl, pre ktorý je slobodne zvolené provizórium alternatívou voči mechanickej životnej prevádzke, svoj ohlas aj v Československu.

Úvodnú Ručnú báseň možno čítať aj ako kľúč k autorovej poetike. Titulom zbierky navodenú predstavu práce ako úmornej driny variuje do jemnejšej, remeselné-reštaurátorskej podoby („... hrdzavé vyhodí, / chytené očistí, / odstráni napadnuté miesta / a pustí sa do práce, / spája, pochybuje / ohýba, rezignuje, / brúsi, zúri, čistí, / teší sa...“, s. 8). Zručnosť a kompetencia majú pri takejto práci prednosť pred inšpiráciou. Jazyk je tu predstavený ako materiál, v ktorom významy nie sú samozrejme prítomné („... nedostatok plnovýznamových slov trvá už dlhšie...“, s. 7), ktorý podlieha znehodnoteniu, inflácii a je nutné ho triediť, čistiť, renovovať: práca na básni je potom úsilím potrebným na to, aby význam „zájdený“ každodenným automatickým používaním opäť „zasvietil“ – je prácou očistnou.

Civilné, pracovno-remeselné gesto básnika vychádza z okruhu bezprostredne sa ponúkajúcich tém a inšpirácií: ich zdrojom je dobová každodennosť zakúšaná v podobe blízkej a známej adresátovi básní, každodennosť ako oblasť spoločnej skúsenosti, ktorú so svojím čitateľom lyrický subjekt spoluzdieľa (Zdravotná prechádzka, Sprej, Spoločná anténa, Správa o klasikovi). Aj v osobne motivovaných básňach (S Danielom, Parte, Úradník) sa Štrasser vie vyhnúť privátnej poetickej výlučnosti, pričom jeho tematizácia dobovo príznakových javov (Spoločná anténa, Sprej, Správa o klasikovi) s presahmi k občianskemu, „perestrojkovo“ motivovanému kriticismu (Zájazd, Ex libris) nenadobudne podobu vyprázdnenej, oficiálne vyžadovanej angažovanosti.

Okrem spomenutej Ručnej básne ešte niekoľko textov (Ars poetica, Krásna smrť, Správa o klasikovi) tematizuje situáciu básnictva v jeho tvorivom i spoločenskom rozmere:

ak básnika „... nikdy neohroží / vlastná báseň“ (Krásna smrť, s. 15); nevedno, či ide o úľavné konštatovanie alebo žiaľ toho, kto „... pridobre poznal (...) svoje možnosti.“ (Správa o klasikovi, s. 46). Vonkajším aktuálnym podnetom k vzniku citovanej básne boli nové desaťkorunové bankovky s portrétom P. O. Hviezdoslava; vnútorná, diskretnejšie motivovaná aktuálnosť, spájajúca skeptického súčasníka s časovo vzdialeným lyrickým antipódom je v „pridobrom poznaní... možnosti“ – vlastných i okolia, ktoré sa pokúšali oslovit’.

Práca na ceste má okrem básní zameraných na súčasnosť aj výrazný spomienkový rozmer. Je implicitne prítomný už v Znamienku, básni venovanej predčasnému úmrtiu Štrasserovho staršieho generačného súputníka zo šesťdesiatych rokov Dušana Kužela, a je tematickou a modálnou dominantou záverečnej básne Zostrih, založenej na neprekročiteľnom dištanci medzi prítomnosťou a minulosťou. Vzdialenosť dvoch časových rovín je podporená odlišnosťou využitých básnických prostriedkov: plán súčasnosti, v ktorej lyrický hrdina putuje nevľúdnu predvianočnou Bratislavou za praktickým cieľom („kúpiť si pásku do písacieho stroja“, s. 54) je artikulovaný voľným veršom s využitím hovorovej dikcie („smejú sa ako trafené“, s. 55). Kulisy jeho cesty, na ktorej si neodoprie drobné konzumné potešenie („tú rozkoš výberu, pýta si / šalát, syr, dva rožky / všetko na tanier“, s. 56 – 57), tvoria výklady obchodov a enumerácie tovarov. Do beztvarej, v súmraku zimného mestského podvečera sa rozplývajúcej prítomnosti je vsadená („vstrihnúť“) minulosť: Bratislava šesťdesiatych rokov videná očami práve prijatého študenta, „nasávajúceho“ atmosféru reálií i dobový slang („učí sa výrazy elina, štigro, senzi“, s. 57), Bratislava, zaľudnená „hrdinami onej doby“ – básnikmi a redaktormi („Buzássy bol k nemu viac než vľúdny“, s. 60), Bratislava, ktorej emblémami nie sú ešte názvy obchodov, ale kaviarne (Štefánka, Grand, Carlton, Tulipán, Palacka, Luxorka, Krym), miesta družného dialógu. Pásmo spomienky je od prítomnosti oddelené nielen graficky (verše sú odsadené a v kurzíve), ale aj tvarovo, nesené daktylotrochejským rytmom uzavretým do exkluzívneho rýmovaného alexandrinu. Pátos tvaru je znížený ironickým odstupom, s akým si lyrický hrdina pripomína vlastné básnické začiatky, vzťah k predchodcom a generačným druhom i dobovú situáciu poézie: „... píše tak ako Lautréamont, ako Stacho / a Balák, Rimbaud a Saint-John Perse, tak dnes tvorí / náš pešiak légie konkrétnej metafor“ (s. 60). Formálne báseň Zostrih polemicky nadväzuje na tradíciu: je vybudovaná na princípe „pretrhnutého“ pásma, toho pásma, ktoré bolo v lyrike 20. storočia útvárom par excellence, no ktorého asociačná voľnosť a zároveň jednota je v intervale medzi spomienkou a vedomím prítomnosti už navždy porušená.

Na rodovú minulosť, sprítomnenú v postave otca, nadväzuje báseň Úradník. „Môj otec bol, s dovolením, byrokrat. / Číže úradník. Občas je užitočné / vracať slovám ich pôvodný význam / a tým obnovovať ich dôstojnosť“ (s. 49). Má, okrem privátnej motivácie, aj intenciu rehabilitovať stav, vrátiť spoločenský kredit profesii, ktorej hodnotu socializmus devalvoval, pričom tá sa vždy odvíja – ako to s neokázalým pátosom ukazuje autor – od kvality vykonávanej práce. (Podobne aj v Estetike /Seminár/ píše: „... a ak platí / že hodnota je stelesnená ľudská práca...“, s. 22.)

Poetologický program vytýčený autorom v úvodnej Ručnej básni, ktorý by sa dal charakterizovať ako vážna a niekedy úmorná práca s jazykom, má svoju platnosť v celej zbierke. Východiskom je živá, dobovo príznaková hovorová reč a v nej predovšetkým

ustálené, zautomatizované a často zbanalizované spojenia, ktoré sú deštruované či prekvapivo „oživajú“ a otvárajú si nové významové pole zasadením do nečakaného kontextu – keď napr. vec privátnej hygieny – ústny sprej – by nám mal umožniť aj celkom neprívátne „... bez obáv / otvoriť ústa“ (s. 25). Aj v zriedkavo využitých tradičných, „vozvýšených“ básnických formách (sonet Srdcová slabosť) je „pátos žánru“ uzemnený civilnou hovorovosťou až brutalizáciou dialógu: „Nuž, nestojí to zavel'a. / – Bez teba by som umrela. / – Bez teba by som skapal.“ (s. 14)

Štrasserova zbierka z konca osemdesiatych rokov, v čase svojho vzniku prijatá s porozumením (pozri recenziu príslušníka staršej kritickej generácie S. Šmatláka), prináša výsledky „pracovného“ prístupu k poézii, ktorý je kontrapunktom k programovo „vysokej“, talentom „posvätenej“ či „zhora“ inšpirovanej lyrike. Tematicky i svojím jazykom vychádza z každodennosti, pričom „čistenie napadnutých miest“ dobovej reči je zároveň implicitnou kritikou skutočnosti, ktorá je takouto rečou vyjadrovaná. Kým zriedkavé pokusy o explicitnejšie a všeobecnejšie formulovaný postoj (Zájazd) ostávajú skôr dokumentmi lyrického predstavového kriticismu, viaceré zdržanlivo vecné a pritom osobne ladené básne dokázali prejsť za horizont času, v ktorom vznikli, a uchovať si pritom svoju pôsobivosť.

VYDANIE

Práca na ceste. Bratislava, 1989.

LITERATÚRA

- BŽOCH, J.: Počzia myšlienkovej kultúry. In: *Literárny týždenník*, roč. 2, 1989, č. 32, s. 4;
NOGE, J.: Práca na básni. In: *Romboid*, roč. 24, 1989, č. 11, s. 64 – 66;
PETRÍK, J.: Na ceste sa pracuje. In: *Dotyky*, roč. 2, 1990, č. 1, s. 38;
ŠMATLÁK, S.: Správa o Štrasserovi. In: *Slovenské pohľady*, roč. 105, 1989, č. 11, s. 130 – 134;
TURAN, J.: Básnik mestskej senzibility. In: *Literárny týždenník*, roč. 2, 1989, č. 32, s. 4.

Vladimír Barborík